

OYUN TEKERLEMELERİNİN İŞLEVSEL ÖZELLİKLERİ*

FUNCTIONAL FEATURES OF GAME WHEELS

Zeynep KAPLAN**

ÖZ

Tekerleme; fonetik açıdan birbirlerine benzeyen kelimelerin, nazım veya nesir kalıbı içinde bir araya gelmeleriyle oluşan bir türdür. Zihinlerde yer bulmuş tekerleme metinleri kimi zaman bir öğretiye hizmet etmek amacı güderken kimi zaman ise tekerlemeyi oluşturan kelimelerin anlam ilgisinden sıyrılıp yalnızca hoşça vakit geçirmeyi amaç edinir. Anonim halk edebiyatı ürünlerinden biri olan tekerlemelere masallarda, Türk gölge oyunu Karagöz'de ve orta oyununda rastlanmaktadır. Bunun yanında tekerlemeler, bu makalenin konusu olan çocuk oyunlarının da önemli parçalarındandır. Oyun tekerlemeleri, çocuk oyunlarının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Oyun bünyesinde yer alan çeşitli tekerleme metinleri, oyunların genel çerçevesini çizerek oyuna belirli bir form vermektedir. Oyun içerisinde yer alan tekerlemeler sayesinde çocuklar; ebe olanı, oyundan çıkanı, oyuna dâhil olanı belirmeyi yahut oyunun gereği olan rollerin dağılımını yapmayı kolayca halletmektedirler. Oyun tekerlemelerinin en temel işlevi, çocukların eğlenceli vakit geçirmelerine olanak sağlamasıdır. Oyunlar aynı zamanda çocukların zihinsel ve fizyolojik gelişimlerine, günlük yaşamlarına, kolektif aktivite becerilerine olumlu bir etki sağlamaktadır. Ayrıca çocukların oyun içinde girdikleri roller sayesinde yaparak-yaşayarak öğrenme süreci sağlanmış olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk oyunları, tekerleme, oyun tekerlemeleri, oyun tekerlemelerinin işlevi, eğitici yönü.

* Bu makale 03.06.2021 tarihinde dergimize gönderilmiş; 05.06.2021 tarihinde hakemlere gönderilme işlemi gerçekleştirilmiş; 20.06.2021 tarihinde hakem raporlarının değerlendirilmesi sonucu yayın listesine dâhil edilmiştir.

Makaleye atıf şekli; Zeynep Kaplan, Oyun Tekerlemelerinin İşlevsel Özellikleri, *Karabük Türkoloji Dergisi*, Cilt/Sayı: III (2021), Karabük 2021, s. 67-84. ISSN 2667-7253/e-ISSN 2687-3885, DOI: 10.7596/KATUD.20102021.005

** Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türk Halk Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi.

ABSTRACT

Tongue twister: It is a genre formed by the combination of phonetically similar words in a verse or prose pattern. It is seen that the rhyme texts that have taken place in the minds sometimes aim to serve a teaching and sometimes the words that make up the rhyme aim only to have a good time by getting rid of the meaning. Rhymes from anonymous folk literature products are found in fairy tales, in the Turkish shadow play Karagöz and in the light comedy. Besides, nursery rhymes are also an important part of children's games that will be emphasized. Play rhymes are an important part of children's games. Various rhyme texts in the game give the play a certain form by drawing the general framework of the games. Thanks to the nursery rhymes in the game the children easily manage to distribute the roles that are required by the fan, or the one who is involved in the fan play, which is the midwife. The most basic function of the game rhymes is to allow children to have fun. Games also have a positive effect on children's mental and physiological development, daily life, and collective activity skills. In addition, the process of learning by doing and experiencing is ensured thanks to the roles that children play in the game.

Key Words: Kids game, nursery rhymes, play nursery rhymes, function, educational aspect.

Giriş

İnsanlar, doğası gereği topluluk hâlinde yaşayan canlılardır. İnsanlar, buldukları toplumun kültürü, gelenek ve göreneği, yaşantı şekli gibi birçok olgu ile doğar, büyür ve yaşam sürerler. Bu devinim sayesinde her yeni nesil, devraldığı kültürel mirası geliştirir ve sonraki nesillere aktarır. Bu kültür aktarımı insanları diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden biridir.

İnsanlık tarihi kadar eski olan çocuk oyunları, sonraki nesillere aktarılan kültürel unsurlardan birisini oluşturur. Çocukluk çağı, insanların hayatlarında hatıraları arasında gülümseyerek hatırladıkları dönemlerden birisidir. Henüz sorumluluk ve uğraşların olmadığı bu dönemde çocukların en sevdikleri günlük aktivite ise oyunlardır.

“Oyun, çocuğun yemek yemesi, uyuması, okulda ve evde ders saatleri dışında hemen hemen bütün yaşamını kapsar; arkadaşıyla itişip kakışması, tek başına bahçenin bir başından bir başına koşması, merdiven tırabzanlarından kayması birer ‘oyun’dur.”¹

¹ Pertev Naili Boratav ,100 Soruda Türk Folkloru, Ankara 2015b, s. 267.

Çocuk oyunları, çocukların gün içerisinde eğlenmelerine ve enerjilerini boşaltmalarına yardımcı olur. “Oyun hayal ile gerçek arasında bir köprüdür; Oyun, çocuğun iç dünyasını yansıtan bir aynadır; Oyun, çocuğun kişiliğinin gelişimini sağlayan en ideal bir ortamdır.”² Aynı zamanda çocuk oyunları barındırdığı çeşitli özelliklerle de çocukların gelişim dönemlerine zenginlik katar.

Oyunun muhtevasında yer alan tekerlemeler, bilmeceler, söylenceler oyuna eğlenceli ve öğretici bir yön verir. Oyun içerisinde yer alan manzum sözler, çocukların zihinlerinin taze olması ve tekerlemelerin fonetik bir ahenk içerisinde oluşmasıyla daha sonraki yaşlarda da rahatlıkla hatırlanır. Bu da çocukların zihninde, dilin fonetik yapısı hakkında ilk izlenimlerin tohumunu atar.

Çocuk oyunları, kapalı yahut açık ortamlarda çocukların aktif olmasını sağlar. Çocukların gün içerisinde oyunlar aracılığıyla yapmış oldukları etkinlikler beden ve psikolojik gelişimlerini destekler. Çocuk oyunları ekseriyetle toplu oyunlar olması nedeniyle çocukların sosyalleşmesine katkı sunar. Oyunlar, teması gereği çocukları farklı rollere girmeye, bu münasebetle empati yapmaya, kendini ifade edebilme yetisine ve özgüven aşılama yönlendirir. “Oyun alanları çocuğun dikkatini yoğunlaştırıp gücünü ve yeteneğini artırmasına, çevreyi tanıyarak korkuyu atmasına, toplum içerisinde girişkenliğini artırmasına yardımcı olur.”³ İslam dininde de çocuk oyunlarının önemine işaret ettiği görülmektedir. Hz. Muhammed (s.a.v.) “Çocuğu olan onunla çocuklaşsın.”, “Toprak çocukların ilkbaharıdır.”⁴ diyerek çocuklar için oyun oynamanın, oyun ortamının önemine vurgu yapılmıştır.

“Geçmişe dönüp bakıldığında keyifle hatırlanan çocuk oyunlarının acaba mutluluk vermesi dışında ne gibi faydaları vardır? Çocukların okul öncesi eğitimine, dil gelişimine, zihin dünyasına ve bunun gibi birçok beceri yetilerinin gelişimine, oynanan oyunların katkısı var mıdır?” sorularından hareketle, oyun tekerlemelerini farklı bir bakış açısıyla ele almaya karar verdik.

² Sinan Koçyiğit; Mehmet Nur Tuğluk, Mehmet Kök, “Çocuğun Gelişim Sürecinde Eğitsel Bir Etkinlik Olarak Oyun”, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 2007, S. 16, s. 324-342.

³ Merve Ünal, “Çocuk Gelişiminde Oyun Alanlarının Yeri ve Önemi” İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.10, 2. bs., Ağustos, 2009, s. 95-109.

⁴ Abbas Çelik, “Çocuk, Oyun ve Din Eğitimi”, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 2004, S. 9, s. 187-196.

2.TEKERLEME VE İŞLEVSEL AÇIDAN OYUN TEKERLEMELERİ

“Tekerleme nedir?” sorusunun cevabını aramadan önce, tekerleme kavramı nasıl ortaya çıkmıştır, tarihi nereye dayanmaktadır, soruları cevaplanmalıdır.

Ali Duymaz, tekerleme konusunu ele aldığı makalesinde ⁵tekerlemenin köken itibariyle Şamanizm’e uzanan unsurlar içerdiğini ifade etmiştir. Duymaz’a göre, Şamanizm canlı veya cansız her varlığın içinde bir ruhun olduğu ya da gizli bir hayatın bulunduğu Animizm inancına dayanır. Böylece tekerlemeler, çok eski Şaman dualarından, bilhassa İslamiyet öncesindeki dinî törenlerde söylenen sözlerden beslenir. Beslenen bu düşünce, tabiat güçleriyle hastalık veya felaketleri savmak için söylenen tekerleme örneklerinde görülmektedir.

Tekerlemeler bugün çocuk oyunlarının birçoğunda, masalların farklı yerlerinde, göstermeye dayalı Karagöz, orta oyunu gibi seyirlik oyunlarında yer aldığı bilinmektedir. Bugünün tekerlemelerinin menşeinin ise İslamiyet öncesi dönemlere dayandığı düşünülmektedir. Bu özelliği tekerlemenin ve dolayısıyla tekerleme tanımının sınırının geniş ve şümüllü bir yapıda olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda oyun tekerlemeleri edebiyat ve halk edebiyatı özelinde değerlendirilmeli ve sınırları belirlenmelidir.

Tekerleme kaynaklarda şöyle tanımlanır: “Tekerlemek işi; çoğunlukla basmakalıp söz; birbiriyle uyumlu hazır söz kalıbı; çoğunlukla, masalların genellikle başında bulunan ‘Bir varmış bir yokmuş. Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde.’ gibi uyaklı giriş veya ara sözler; saz şairleri arasında yapılan deyiş yarışı; orta oyununda, özellikle Kavuklu’nun kullandığı sözler.”⁶

“Tekerleme: Vezin, kafiye, seci veya aliterasyonlardan istifade ederek hislerin, fikirlerin, hal ve hayallerin abartma, tuhaflık, zıtlık, benzetme, güldürü, kısa tanıtım yahut çağrışımlar yoluyla ortaya konulduğu bir kısmı ezgili olan basmakalıp sözlere verilen ad.”⁷

Çoğu zaman bir öğüt içeren tekerlemelerin, yalnızca keyifli vakit geçirmeye yarayan örnekleri de görülür. Kelimeler akılda kalıcılığı sağlayan bir uyum içerisinde bir araya gelmiştir. Konu sınırlaması olmayan tekerlemelerin

⁵ Ali Duymaz, “Tekerlemelerin Kökeninde Şamanizm Unsurları”, Millî Folklor, 1998, 37(Bahar), s. 114-120.

⁶ TDK Güncel Türkçe Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>, 22.11.2019, 12.00.

⁷ Doğan Kaya, Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimler Sözlüğü, 2007, s. 761.

geniş bir yelpazesi bulunur. Tekerleme türünün Türk edebiyatındaki ilk örnekleri ise “XI.” yüzyılda görülmeye başlanır.⁸

Türk kültüründe çocuk oyunları ile ilgili en eski bilgilere Dîvânü Lugatî't-Türk'te rastlanılmaktadır. Dîvânü Lugatî't-Türk'te bazı oyunlardan bahsedilir. Bunlar; “ötüş”, “tepük”, “köçürme”, “çanglı manglı”⁹ gibi çocuk oyunlarıdır ve Dîvânü Lugatî't-Türk'te yer alan çocuk oyunlarının nasıl oynanıldığına dair bilgiler yer almaktadır. Tekerleme denildiğinde akla Dîvânü Lugatî't-Türk'de bahsi geçen “oyun tekerlemeleri” haricinde, birkaç edebi türün içinde yer alan ve farklı amaçlar için kullanılan “tekerleme” örnekleri de gelmektedir. Bunlara yukarıda da zikredilen: masal, halk hikâyeleri, gölge oyunları, tuluat tiyatroları örnek olarak gösterilebilir. Anonim halk edebiyatı anlatı türlerinden biri olan masalların giriş bölümlerinde, okuyucuyu olağanüstü muhtevaya hazırlayan “ Bir varmış, bir yokmuş.” gibi formel ifadeler ile oluşturulmuş tekerleme örneklerine yer verilmiştir. Çeşitli sebeplerle masalın içerisinde ve sonuç kısmında da bu şekilde tekerlemelere rastlanır. Orta oyunu ile Karagöz ve Hacivat'taki tekerlemeler ise çoğu zaman güldürü unsuru olarak kullanılır. Tekerlemelerin edebi ürünlerin bünyesinde farklı hüviyetlerde yer alması, tekerlemelerin çeşitlerine ve kullanım amaçlarına göre tasnif edilmesini beraberinde getirmiştir. Bu tasniflerden birini yapmış olan Pertev Naili Boratav'a göre tekerleme çeşitleriye şöyledir:

- a.Masal tekerlemeleri,
- b.Oyun tekerlemeleri,
- c.Tören tekerlemeleri,
- d. Bağımsız söz cambazlığı değerinde tekerlemeler.¹⁰

Tekerleme de dâhil olmak üzere halk edebiyatının farklı türleri değişik açılardan çeşitli amaçlarla ele alınarak inceleme konusu yapılmaktadır. Bu incelemelerle üzerinde çalışılan ürünün oluşum zamanı, eş metinleri veya üretim tüketim bağlamı içerisinde geçirmiş olduğu değişimler ortaya konulmaktadır. Halk tarafından oluşturulmuş bu ürünlerin tetkiki için başvurulan yöntemlerden birisi de halk bilimi kuramları olmuştur. Eserlerde uygulanan bu yöntemlerle, kimi kuramcılar metni temel alırken kimisi ise metnin oluşturulduğu bağlam çerçevesinde incelenmesini salık vermiştir. Bu çalışmada ise “oyun tekerlemeleri” işlevsel kuram açısından inceleme konusu yapılacaktır.

⁸ Edebiyat Ansiklopedisi. Ankara 1991, 337.

⁹ Ahmet Bican Ercilasun; Ziyat Akkoyunlu, Kaşgarlı Mahmut Dîvânü Lugatî't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin, Ankara 2018, s. 29, 166, 215, 502.

¹⁰ Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Ankara 2015a, s. 156.

İşlevsel kuram, halkbilimi inceleme kuramları içerisinde, bağlamı, icrayı, işlevi ön planda tutan yaklaşımlardan birini karşılar. İşlevsel kuramın bakış açısında halk ürünü metni, işlevden sonra gelir. Bu yönüyle çocuk oyunları ve oyun tekerlemelerinde, çocuklar için oyunun işlevi ve bu bağlamda edinilen kazanımlar dikkat odağı olur.

Halk edebiyatı ürünlerinin İşlevsel Kuram kapsamında ele alınarak incelenmesi hususunda çalışma yapan antropolog William R. Bascom, halk edebiyatı ürünlerinin icrasını ve işlevlerini dört madde ile açıklamıştır:

1. Eğlenme, Eğlendirme ve Hoşça Vakit Geçirme İşlevi
2. Toplumsal Kurumlara ve Törenlere Destek Verme İşlevi
3. Eğitim ve Kültürün Genç Kuşaklara Aktarılması İşlevi
4. Toplumsal ve Kişisel Baskılardan Kurtulma İşlevi ¹¹

Bascom'un yapmış olduğu bu dört maddelik sınıflandırma içerisinden "Eğlendirme ve Hoşça Vakit Geçirme" ibaresi ile "Eğitim ve Kültürün Genç Kuşaklara Aktarılması" ifadesi halk kültürü ürünü olan çocuk oyunları ve oyunlar bünyesindeki tekerlemelerin işlevlerini destekler niteliktedir. Çocuk oyunları eğlenirken öğreten ve çocukların gelişimlerine katkı sağlayan yönüyle işlevsel kuramın çalışma alanına girer. Oyun ortamı, oyunun içeriği, oyun esnasında girilen roller, oyun içerisindeki tutumlar da çocukların eğlenceli yoldan eğitim ve gelişim sağlayabildikleri bir alan olur.

Çocuk oyunları; atasözü, masal, deyim vb. halk kültürü ürünleri gibi kültürün genç kuşaklara aktarılması hususunda informal bir eğitim aracı hüviyetindedir. "Çocuk Oyunları, 2003 yılında UNESCO tarafından kabul edilen 'Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'nde korunması gereğine işaret edilen ve somut olmayan kültürel miras tanımı içinde yer alan halk kültürü ürünleridir."¹² Bu bağlamda çocuk oyunları, çocuklar arasında gerçekleşen kültürel bir aktarımdır. Önceleri oyunlar, sokak kültüründe mahalle arkadaşları tarafından görerek yahut oyuna dâhil olarak öğrenilirken bugün bu süreç ekseriye televizyon ekranları aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Pedagojik bir incelemede uzman, çocukların ruhsal yapısı hakkında bilgi edinmek için çocuk tarafından yapılmış bir resmi veya yazılmış bir yazıyı analiz eder. Bu doğrultuda çocuk oyunları da çocukların iç dünyasına ışık tutulmasına yardımcı olan bir inceleme mecrası olmuştur. Faydası bununla da sınırlı

¹¹ Mehmet Ekici, Kuramlar ve Yöntemler. Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. (Ed. M. Öcal Oğuz), Ankara 2017, s. 88.

¹² Atilla Coşkun Toksoy, "Yarışma Niteliği Taşıyan Geleneksel Çocuk Oyunları" Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, C. 2, 1. bs, Ocak 2010, s. 205-220.

olmayan oyun tekerlemelerinin, oyunu oynayan çocuklar için daha birçok işlevi vardır. Bu tekerlemelerin işlevleri, bilhassa çalışmamızda yer alacak olan çocuk oyun tekerlemeleri göz önünde bulundurularak irdelenebilir.

Çalışma kapsamında aşağıda incelenecek olan örnek oyun tekerlemelerinin ve oyun ortamının çocukların gelişimlerine nasıl katkı sunduğu üzerinde durulacaktır. Aynı zamanda çocukların gelişimleri, mizacı vb. özellikleri üzerine çocuk oyunları/tekerlemelerinin ne gibi etkileri olduğu, örnek metinler üzerinden incelenecektir.

2.1.ÖRNEK OYUN İNCELEMELERİ:

Bu başlık altında örnek çocuk oyunlarının incelenmesi yapılacaktır. Oyun tekerlemelerinin çocuklar üzerindeki etkilerinin neler olduğunun daha iyi anlaşılması adına, oynanılan çocuk oyunlarının, çocuk gelişimine ne gibi katkısı olduğu tespit edilmeye çalışılacaktır. Ayrıca çalışmada yer alan oyunların oynanış biçimleri hakkında kısa bilgilere yer verilecektir.

A.İğne battı

Canımı yaktı

Tombul kuş

Arabaya koş

Arabanın tekeri

İstanbul'un şekeri

Hop hop altıntop

Bundan başka oyun yok¹³

B. Portakalı soydum

Başucuma koydum

Ben bir yalan uydurdum

Duma duma dum

Kırmızı mum

Dedemin sakalına kondurdum¹⁴

¹³ **K.K.1 Zehra Kaplan**, 1999 doğumlu, üniversite öğrencisi, çocukluğunda oynadığı bir oyunun tekerlemesidir.

¹⁴ **K.K.1 Zehra Kaplan**, 1999 doğumlu, üniversite öğrencisi, çocukluğunda oynadığı bir oyunun tekerlemesidir.

C. Ooooo

O piti piti

Karamela sepeti

Terazi lastik jimnastik

Biz size geldik bitlendik

Hamama gittik temizlendik

Dik dik dik

Anne bana çorap dik.¹⁵

Yukarıdaki üç tekerleme örneği de çocuklar tarafından, oyunda ebeğin tespiti için kullanılan manzum sözlerdir. Ebe tespiti için oyun, çocukların tekerlemeyi hep bir ağızdan söylenmesiyle başlar. Tekerleme söylenirken çocuklar arasından bir kişi de işaret parmağıyla oyundaki herkesi sırasıyla işaret eder. Bu işaret etme işlemi tekerleme boyunca devam ettirilir. Tekerlemenin son hecesi söylendiğinde, kim işaret edilmişse o isim çocuklar tarafından ebe ilan edilir.

Oyun içinde, çocuklar tarafından istenecek en son görev belki de ebe olmaktır. Yukarıda örnekleri verilen tekerlemeler sayesinde çocuklar, oyun içinde kolayca görev dağılımı yapabilmektedir. Bu durumda tekerleme, çocuklar tarafından bir araç olarak kullanılıp, oyun içinde uyulan bir anlaşma niteliği kazanmıştır. Ayrıca çocukların oyun içerisinde girdikleri ebe vb. roller çocuklara farklı bakış açılarını tecrübe etmelerini sağlayarak sorumluluk bilincini kazandırmaktadır. Bu yönüyle yukarıdaki üç tekerleme örneği de işlevsel açıdan Bascom'un oluşturduğu ilk madde olan eğlenirken öğrenme işlevini kapsamakta ve desteklemektedir.

Tekerlemenin bünyesinde, anlam açısından uyum sağlayan cümleler olduğu gibi yalnızca kafiye oluşturması için kullanılan kelimeler de yer alır. Bu doğrultuda yukarıdaki tekerlemelerde anlam ilgisi oluşturan kısımlar şöyledir:

İlk tekerleme örneğinde, iğne batması durumunun can yakıcı bir şey olduğu belirtilir. İkinci tekerleme ile portakalın soyularak yenilen bir meyve olduğu söylenir. Ayrıca yalanın da uydurma bir şey olduğu vurgusu yapılır. Son tekerleme örneğinde ise bitin bulaşıcı olduğu ve bitlenmenin sonucunda hamama gidilip temizlendiği öğretisi aktarılır.

¹⁵ **K.K.2 Ayşenur Atılğan**, 2000 doğumlu, üniversite öğrencisi, çocukluğunda oynadığı bir oyunun tekerlemesidir.

D. Dolapta pekmez

Yala yala bitmez

Ayşecik cik cik cik

Fatmacık cık cık cık

Sen bu oyundan çık

Pis çocuk¹⁶

Yukarıda yer alan tekerleme örneği ile çocuklar, oyundan çıkan kişiyi belirlemektedir.

Oyundan çıkma hâli normal şartlarda, çocuklar tarafından kolay kabul gören bir durum değildir. Yukarıda da oyundan çıkan çocuğun “Pis” olarak adlandırılması bunun bir tezahürüdür. Ama bu durumun tekerleme eşliğinde tespit edilmesi ile çocuklar, verilen karara daha kolay uyum sağlar. Böylece çocuklarca istenilmeyen bir durumun, oyun süzgecinden geçmesi sonucu daha kabul edilebilir olması gözlenir. Böylelikle, çocuklar kaybetme duygusunu oyun içinde yaşayarak tatmış olurlar. Bu yönüyle aslında tekerlemenin çocukları bir nevi hayata hazırladığı düşünülebilir. Tekerleme içerisinde birden fazla geçen “-cık” küçültme ekine vurgu yapılır. Burada küçültme eklerinin “Ayşecik ve Fatmacık” kelimelerine fonetik açıdan uyum sağlaması amacı ile kullanıldığı bilinmektedir. Oyunun diğer bir işlevi ise çocukların tekerlemeyi söyleme şekliyle hem heceleme becerisi kazanmalarına hem de konuşma becerilerini geliştirmelerine katkı sağlamasıdır.

E. Bir gün bir gün bir çocuk

Eve de gelmiş kimse yok

Açmış bakmış dolabı

Şekerde sanmış ilacı

Yemiş yemiş bitirmiş

Akşama sancı başlamış

Kıvrım kıvrım kıvranmış

Hastaneyi boylamış¹⁷

¹⁶ **K.K.2 Ayşenur Atılğan**, 2000 doğumlu, üniversite öğrencisi, çocukluğunda oynadığı bir oyunun tekerlemesidir.

Yukarıdaki tekerleme örneği, ne çocukların görev dağılımı yapmalarını ne de oyundan çıkan kişiyi tespit etmelerini amaç etmektedir. Burada tekerleme, işlevsel açıdan keyifli vakit geçirmek için başvurulan bir çocuk aktivitesidir. Faydası bununla da sınırlı olmayan tekerlemenin bir de eğitici yani mevcuttur. Şöyle ki:

Tekerleme, çocuğun ilaç ile şekeri ayırt edemeyip şeker diye bütün ilacı yemesi ve sonunda ağırlar içinde kıvrılarak hastaneye gitmesini konu edinir. Tekerleme, işlenen konu itibarıyla bir atasözü mahiyeti taşımakta ve çocuklara daha dikkatli olmaları gerektiğini vurgular. Örnekteki tekerlemenin çocuklara oyun üzerinden kazandırdığı öğreti, çocukların zihin dünyaları ve bilişsel gelişimlerine katkı sunmaktadır. Bu yönüyle eğitici bir amaca hizmet ettiği aşikâr olan tekerleme, çocuklara bir öğüdü aşılamış olur.

F.Başparmağım

Başparmağım

Nerdesin (*Eller arkaya saklanır.*)

Buradayım (*Burada eller öne getirilir.*)

Nasılsın efendim (*Burada parmaklar birbirleriyle konuşuyormuş gibi hareket ettirilir.*)

Teşekkür ederim

Parmak kaç

Parmak kaç (*Eller yeniden arkaya saklanır.*)

(...)¹⁸

“F” tekerlemesi de yalnızca oyun oynamak adına başvurulan ve bunun yanında işlevsel yönden bir öğretisi de olan manzum sözlerdendir. Tekerleme, çocuklara parmakların adları ile birlikte öğretilmesi amacını gütmektedir. Eğlenceli olduğu kadar eğitici olan tekerleme, çocukların parmak kaslarının gelişimine de yardımcı olur. Oyun, sanki parmaklar birbirleriyle konuşuyorlarmış gibi hareket ettirilerek oynanır. Bu özelliği ile oyun, çocukların taklit yönünü geliştirmelerine olanak sağlar. Ayrıca çocukların oyun

¹⁷ **K.K.3. Hediye Kaplan**, 1974 doğumlu, lisans mezunu, çocukluğunda oynadığı ve çocuklarına da öğrettiği bir oyunun tekerlemesidir.

¹⁸ **K.K.3. Hediye Kaplan**, 1974 doğumlu, lisans mezunu, çocukluğunda oynadığı ve çocuklarına da öğrettiği bir oyunun tekerlemesidir.

içerisinde yapmış oldukları ses taklitleri de dolaylı yoldan onların özgüven gelişimlerini desteklemektedir.

G. Mini mini birler,
Çalışkandır ikiler,
Mavi gözlü üçler,
Dayak yiyen dörtler,
Misafirdir beşler,
Altılar, altınımı çaldılar,
Yediler, yemeğimi yediler,
Sekizler semizdirler,
Dokuzlar doktor oldu,
Onlar bizi okuttu.¹⁹

Bu tekerleme metni ise çocukların ilkököl birinci sınıftan liseye kadar olan sınıfları konu edinmektedir. Birinci sınıftan dokuzuncu sınıfa kadarki sınıflara ilişkin: çalışkan, misafir, mini gibi çeşitli ifadeler yer verilmiştir. Burada her sınıf için verilen ifadeler büyük oranda tekerlemenin fonetik yapısına uyması için seçilmiştir. Yalnızca anlam ilgisi, birinci sınıfların okulun en küçükleri olması sebebiyle “mini” ifadesinin kullanıldığı dizelerde bulunmaktadır. Çocukların okulda arkadaşlarıyla beraber, teneffüste sıkça söylediği bu tekerleme işlevsel açıdan eğlendiren bir tekerleme örneğidir. Ayrıca sayı saymayı öğrenen çocuklar için ise akılda kalıcılığı arttırdığı için eğitici bir hüviyet de kazanmaktadır.

H. Komşu komşu huu, oğlun geldi mi?

Geldi.

Ne getirdi?

İnci, boncuk.

Kime kime?

Sana, bana.

Başka kime?

¹⁹ **K.K.4. Belgüzar Kaban**, 2000 doğumlu, üniversite öğrencisi, çocukluğunda oynadığı bir oyunun tekerlemesidir.

Kara kediye.
 Kara kedi nerde?
 Ağaca çıktı.
 Ağaç nerde?
 Balta kesti.
 Balta nerde?
 Suyu düştü.
 Su nerde?
 İnek içti.
 İnek nerde?
 Dağa kaçtı.
 Dağ nerde?
 Yandı, bitti, kül oldu.²⁰

Yukarıdaki tekerleme örneği ise karşılıklı diyaloglar içeren bir formda oluşturulmuştur. Tekerleme metni iki çocuk arasında geçen soru cevapları barındırır. Kendi içerisinde bir olay, kurgu barındıran tekerleme metni ile çocuklar minik de olsa bir role girer. Bu sayede çocukların: sosyalleşmeleri, dil becerilerini geliştirmeleri ve özgüven duygularını arttırmaları sağlanır.

Tekerleme metni içerisinde yer alan olay örgüsü ile çocuklar Türk kültürünün önemli yapı taşlarından olan, hadislerde yer alan “komşuluk” kavramına aşina olurlar. Komşuluk kavramı haricinde Türk kültüründe önemli bir müessese olan aile kavramı, çocuk, anne ifadeleri, hediye alma geleneği de yer almaktadır. Tekerleme içerisinde yer bulmuş bu gibi kültürel kavramlar ile tekerleme, işlevsel açıdan çocuklara, eğitim ve kültürün genç kuşaklara aktarılması işlevini belli oranda kazandırır.

I.Yağ satarım, bal satarım,
 Ustam ölmüş, ben satarım.
 Arkasına bakana dayak atarım.
 Zambak zumbak,

²⁰ **K.K.4. Belgüzar Kaban**, 2000 doğumlu, üniversite öğrencisi, çocukluğunda oynadığı bir oyunun tekerlemesidir.

Dön arkana iyi bak.²¹

Bu tekerleme metni ise çocukların dışarıda oynadıkları oyunlardan birini oluşturmaktadır. Çocukların halka oluşturup yere bağdaş kurarak oturdukları ve bir ebenin elinde mendil ile çocukların etrafında, tekerlemeyi söyleyip sonunda bir arkadaşını ebe seçmesiyle devam eden bir oyun formudur. Bu oyun sayesinde çocuklar dışarı çıkıp temiz hava alarak aktif bir gün geçirirler. Böylece çocuklar, oyun oynayarak aldıkları keyifle beraber dolaylı yoldan da bedensel gelişimlerine katkı sunarlar.

Tekerleme metni içerisinde yer alan “Ustam ölmüş ben satarım” ifadesi ise halk kültüründe yer alan usta-çırak ilişkisi ve “el verme” geleneğine bir vurgu yapmaktadır. Bu yönüyle tekerleme, kültürün genç kuşaklara aktarımı işlevini de üstlenir.

3. TEKNOLOJİ ÇAĞININ “TEKERLEME”LERİ

İnternet çağıyla birlikte, çocukların okul öncesi gelişimi adına başvuru alanlar çeşitlenmeye başlamıştır. Bu doğrultuda faydalanılan uygulamalardan birisi de çocuk oyunları bünyesindeki tekerlemelerdir. Oyun tekerlemeleri geleneksel sokak kültüründe olduğu gibi bugün de çocukların gelişimleri için fayda sağlayıcı bir aktivite olmaya devam etmektedir. Eski mahalle kültürünü süsleyen oyunlarda tekerlemeler; rol dağılımı yapmak, oyundan çıkanı tespit etmek veya ebeyle belirlemek amacıyla hizmet etmekteydi. Günümüzde ise oyun tekerlemelerine sokaklarda oynananlardan çok televizyon ve internet aracılığıyla izlenen çizgi filmlerde rastlanmaktadır. Bu bağlamda çocuklar için özel açılmış kanallar bulunmaktadır. İnternette, Youtube aracılığıyla açılmış olan eğitici kanallar bulunmaktadır. Ayrıca TRT özelinde açılmış olan TRT Çocuk Kanalı, yayın akışında eğitici içerikler bulundurmaktadır. Bu sayede çocuklar hem yaşlarına uygun olan çizgi filmler izleyerek gelişimlerini desteklemekte hem de keyifli vakit geçirmektedirler.

Okul öncesi eğitime katkısı yadsınamaz olan çizgi filmlerde tekerlemeler, öğretmenler aracılığıyla çocukların gelişim sürecinde araç olarak kullanılır. Çizgi filmlerde tekerlemeleri süsleyen müzikal ses uyumu ve içeriğe uygun görsellerle desteklenmiş resimler kullanılır. Çizgi filmler bu yönüyle çocukların tekerlemeden alacakları beceri ve verimi, öğrenecekleri kelimelerin kalıcı olma oranını arttırmaktadır.

²¹ **K.K.4. Belgüzar Kaban**, 2000 doğumlu, üniversite öğrencisi, çocukluğunda oynadığı bir oyunun tekerlemesidir.

Çizgi filmlerdeki örnek tekerleme metinleri ve incelemesi:

A.On yirmi otuz biraz şeker biraz tuz

Kırk elli altmış pastam çok tatlıymış

Yetmiş seksen doksan sen sofrada yoksan

Yüz oldu en son haydi sofraya kon²²

B.Bir, iki, üç, dört, beş

Altı, yedi, sekiz, dokuz, on

Bir, iki, üç, dört, beş

Altı, yedi, sekiz, dokuz, on

Lay lay lay lay aaa baloncu amca

Kaç balonun var?

Gelin çocuklar birlikte sayalım

Ya-şa-sın

Bir, iki, üç, dört, beş, altı, yedi

Sekiz, dokuz, on

Lay lay lay lay aaa bakkal amca

Kaç yumurtan var?

Gelin çocuklar birlikte sayalım

Ya-şa-sın

(...)²³

Burada her iki tekerleme örneğinde de çocuklara sayıların kalıcı bir şekilde öğretilmesi amaçlanmakta, böylelikle okul öncesi eğitiminde çocuklara sayılar eğitimi adına başlangıç düzeyinde bilgiler aktarılmaktadır. İlk tekerleme örneğinde çocuklar için sayıların onar onar öğrenimine, ikinci tekerlemede ise birden ona kadarki sayıların öğrenimine katkı sağladığı görülmektedir. Tekerleme içerisinde yer alan kelimelerin fonetik açıdan birbiriyle oluşturdukları ahenk sayesinde tekerleme, çocukların hafızasında kolayca yer etmektedir. Tekerlemelerde geçen kelimeler çocuklar tarafından bilinmeyen kelimelerden oluşmuş ise o kelimelerin öğrenilmesi de sağlanmaktadır. Yukarıdaki tekerlemelerde de pasta, balon, şeker, tuz, bakkal, sofraya vb. gibi

²² (<https://www.youtube.com/watch?v=0b4ILRcWfIE>), 22.11.2019, 16.33.

²³ (<https://www.youtube.com/watch?v=J-6K1oTjq7I>), 03.10.2019, 13.34.

çeşitli nesnelere zikredilmektedir. İşlevsel kuram açısından örnekteki tekerlemeler, çocukların okul öncesi eğitimlerine eğlenceli bir kanaldan destek vermiş olmaktadır.

C.İki kere bir, iki ($2 \times 1 = 2$)

Uzun kulaklı tilki

İki kere iki, dört ($2 \times 2 = 4$)

Anne üstümü ört

İki kere üç, altı ($2 \times 3 = 6$)

Arkadaşım çok tatlı

İki kere dört, sekiz ($2 \times 4 = 8$)

Bakın bunlar ikiz

(...)²⁴

Tekerlemenin, çocukların eğitiminde ve yeni şeyler öğrenme sürecinde olumlu bir katkısı olduğu bilinmektedir. Eskiden tekerlemeler çoğunlukla çocuklar için bir oyun ve aktivite iken şimdi ise tekerlemenin eğitimler tarafından eğitimde bir araç olarak kullanıldığı görülür. Yukarıdaki tekerlemenin kullanılma işlevi de söylenen bu kaniye örnek gösterilebilir. Çarpım tablosunun öğrenilme sürecini kolaylaştırmayı amaç edinen yukarıdaki tekerleme, sayılara fonetik uyum oluşturacak kelimelerin bir araya getirilmesi ile düzenlenmiştir. Ortaya çıkan fonetik uyum sayesinde çarpım tablosu, çocukların zihin dünyasında kolayca yer bulabilmektedir.

D. Üçgendir benim adım, tın tın tın tın tınlarım

Üç kenarım vardır benim 1 2 3

Karedir benim adım her yerde ben de varım

Dört eşit kenarım var 1 2 3 4

Bak bak bak bak etrafına bak, şekiller her tarafta ara tara kurcala

Bak bak bak bak etrafına bak, şekiller her tarafta haydi bulsana

Çemberdir benim adım yuvarlak döner başım

Hiç kenarım yoktur benim çünkü ben bir çemberim

Dikdörtgen benim adım dörtkenardan yapıldım

²⁴ (<https://www.youtube.com/watch?v=c3652Iv0NEQ>, 23.11.2019, 16.00.

İki kısa iki uzun çubuklarla buluştum

Bak bak bak bak etrafına bak, şekiller her tarafta ara tara kurcala

Bak bak bak bak etrafına bak, şekiller her tarafta haydi bulsana²⁵

Yalnızca sayıların öğrenimine katkı sağlamakla kalmayıp aynı zamanda geometrik şekillerin öğrenilmesine de fayda sağlayan tekerleme örneklerine günümüz eğitici çizgi filmlerinde de rastlanır. Yukarıdaki tekerleme; üçgen, kare, çember, dikdörtgen gibi şekillerin kaç kenardan müteşekkil olduklarını keyifli bir yolla öğreten örneklerinden birisidir. Çizgi film gösterimi sırasında görsel ve işitsel materyallerin kullanımı, çocukların nesnelere şekilleriyle birlikte öğrenmelerine veya pekiştirmelerine katkı sunmaktadır. Bunun yanı sıra çocukların kelime haznelerinin zenginleşmesine de olanak sağlar.

Yukarıda ele alınan çizgi filmlerin bünyesinde yer alan çocuk tekerlemeleri de görülüyor ki okul öncesi çocuk eğitimine; televizyon ve internet ortamı aracılığıyla katkı sağlamayı amaç edinmektedir. Çocuklar bu süreçte farkında olmadan, bilişsel gelişimlerini destekleyici tekerlemeler sayesinde, eğlenceli bir öğrenim süreci geçirmektedirler.

4.SONUÇ

Çocuk oyunlarına dışarıdan bir gözle bakıldığında yalnızca çocukların güzel vakit geçirdikleri gözlemlenebilir. Fakat çocuk oyunlarının, detaylı bir incelemesi yapıldığında, çocukların gelişimi adına tekerlemelerin çocuklara birçok katkısı olduğu tespit edilmektedir. Oyunlar, çocukların; rol dağılımı yapabilmelerine ve farklı rollere bürünebilmelerine, konuşma becerilerini geliştirebilmelerine ve daha birçok yönden gelişim süreçlerine olumlu yönde etki etmektedir. Çocuklar, söyledikleri tekerlemeler yardımıyla kelime haznelere, birçok sözcük katarlar. Ayrıca, tekerlemeler ışığında çocuklar, dilin yapısı hakkında başlangıç düzeyinde bilgi edinme şansına sahip olurlar. Çocuk oyunlarının, çocuklar için eğlenceli vakit geçirilmesinin yanında, verimli vakit geçirilmesine de katkısı olan bir aktiviteyi karşıladığı söylenebilir. Bu sayede, oyun içinde eğitim de sağlanmış olur.

Geleneksel mahalle kültüründe sokaklar, çocukların oyun oynadıkları alanlardan birisi olmuştur. Burada çocuklar oyunları; oyunu oynayanlar tarafından seyrederek veyahut da onlarla oynayarak öğrenmektedirler. Günümüzde ise çağın değişip her geçen gün kendisini yenilemesiyle sokakların ve oynanan oyunların yerini teknolojik unsurlar almıştır. Yaşanılan değişiklikler sonucunda talep edilen, popüler olan, ilgi odağı olan durumlar da kendini

²⁵ (<https://www.youtube.com/watch?v=uHwM2vMg32E>), 12.10.2019, 13.08.

yenilemekte ve değiştirmektedir. Bu bağlamda oyun tekerlemelerine bakılacak olursa tekerleme bünyesinde çocuklara verilmek istenilen öğreti, anlatılmak istenilen meramın varlığını koruduğu söylenebilir. Değişen faktörse yeni kuşağın oyunları öğrendiği yerlerin; tablet, bilgisayar, televizyon gibi teknolojik, sanal mecralar olmasıdır. Bu mecraların da eğitimler tarafından alternatif bir eğitim yuvası halini almasıdır. Önceleri çocuk oyunları bünyesinde söylenen tekerlemeler, şimdilerde eğitici çizgi filmler bünyesinde şarkı şeklini almıştır. Görülüyor ki teknolojik unsurlar ile birlikte çocuklar oyunları, çevresinde gözlemleyerek değil ekran aracılığıyla izleyerek öğrenmektedir.

Sokağın yerini televizyonun aldığı, ulaşılmak istenilen hedefteki yolların değiştiği ve örneklerin farklılaştığı görülen bir gerçektir. Çocukların zihin dünyalarına ve gelişimlerine çocuk oyunlarının katkısının yadsınamaz olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu doğrultuda her ne kadar çağın değişmesiyle sokaklar sessizliğe bürünse de varılmak istenilen “Eğlenirken öğretmek” amacı varlığını büyük oranda korumuş görünmektedir.

Kaynakça

- BORATAV, Pertev Naili ,100 Soruda Türk Folkloru, Ankara 2015b, s. 267.
- BORATAV, Pertev Naili, 100 Soruda Türk Halk Edebiyatı, Ankara 2015a, s. 156.
- ÇELİK, Abbas, “Çocuk, Oyun ve Din Eğitimi”, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 2004, S. 9, s. 187-196.
- DUYMAZ, Ali, “Tekerlemelerin Kökeninde Şamanizm Unsurları”, Millî Folklor, 1998, 37(Bahar), s. 114-120.
- Edebiyat Ansiklopedisi. Ankara 1991, 337.
- EKİCİ, Mehmet, Kuramlar ve Yöntemler. Türk Halk Edebiyatı El Kitabı. (Ed. M. Öcal Oğuz), Ankara 2017, s. 88.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican; Ziyat Akkoyunlu, Kaşgarlı Mahmut Dîvânı Lugâti't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin, Ankara 2018, s. 29, 166, 215, 502.
- KAYA, Doğan, Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimler Sözlüğü, 2007, s. 761.
- KOÇYİĞİT, Sinan; Mehmet Nur Tuğluk, Mehmet Kök, “Çocuğun Gelişim Sürecinde Eğitsel Bir Etkinlik Olarak Oyun”, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, 2007, S. 16, s. 324-342.
- TOKSOY, Atilla Coşkun, “Yarışma Niteliği Taşıyan Geleneksel Çocuk Oyunları” Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, C. 2, 1. bs, Ocak 2010, s. 205-220.
- ÜNAL, Merve, “Çocuk Gelişiminde Oyun Alanlarının Yeri ve Önemi” İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.10, 2. bs., Ağustos, 2009, s. 95-109.
- <https://www.youtube.com/watch?v=J-6K1oTjq7I>, 03.10.2019, 13.34.
- <https://www.youtube.com/watch?v=uHwM2vMg32E>, 12.10.2019, 13.08.

TDK Güncel Türkçe Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>, 22.11.2019, 12.00.

<https://www.youtube.com/watch?v=0b4LRcWfIE>), 22.11.2019, 16.33.

<https://www.youtube.com/watch?v=c3652Iv0NEQ>, 23.11.2019, 16.00.

5.1. KAYNAK KİŞİLER LİSTESİ

K.K.1 Zehra Kaplan, 1999 doğumlu, üniversite öğrencisi, çocukluğunda oynadığı bir oyunun tekerlemesidir.

K.K.2 Ayşenur Atılgan, 2000 doğumlu, üniversite öğrencisi, çocukluğunda oynadığı bir oyunun tekerlemesidir.

K.K.3. Hediye Kaplan, 1974 doğumlu, lisans mezunu, çocukluğunda oynadığı ve çocuklarına da öğrettiği bir oyunun tekerlemesidir.

K.K.4. Belgüzar Kaban, 2000 doğumlu, üniversite öğrencisi, çocukluğunda oynadığı bir oyunun tekerlemesidir.